

The Denotation Problematic of the Sea Area Between The Anatolian Coasts and The Balkan Peninsula

Anadolu Sahilleri ile Balkan Yarımadası Arasında Bulunan Deniz Alanının İsimlendirme Sorunsalı

Türk Denizcilik ve Deniz Bilimleri Dergisi

Cilt: 8 Sayı: 1 (2022) 31-41

Murat Kağan KOZANHAN^{1,*}

¹Naional Defence University, Naval War Enstitute, 4. Levent, 34330, İstanbul, Türkiye

ABSTRACT

The sea area, located between the Anatolian Coasts and the Balkan Peninsula, has been called by different names such as Aigaïos Pontos, Pelagos Aigaion, Aigaion Pelagos in Greek, and Bahr-î Sefid, Cezyir-î Bahri Sefid, Inter-Islands, the Archipelago in Turkish. Societies or tribes, which trying to dominate this sea, have tried to name and interpret this sea by means of their own customs/traditions in accordance with their claims of domination. The mentioned sea is now called the “Aegean Sea” and this name is tried to be identified by the Greeks with the mythological hero Aegeus, the king of Athens, in Ancient Greece. However, it is necessary to investigate more etymological origins in naming geographical places. In this context, when the subject is examined, there are arguments the name “Aegean” has a language link with the Luwi language, which is the base culture of the Hellenic culture, and the words “Ög-Uz, Ög-İz”, which means “stream, sea, water cover” in Proto-Turkic. In this study, the term Aegean; The mythological denotation of the reference in scientific studies will be discussed, evaluated within the etymological framework, and the terms the Archipelago, Inter-Islands used in the Ottoman Empire will be examined.

Keywords: The Aegean Sea, Aegeus, Proto-Turkic, The Archipelago, Inter-Islands

Article Info

Received: 17 August 2021

Revised: 20 September 2021

Accepted: 18 October 2021

* (corresponding author)

E-mail: hankoz@yahoo.com

To cite this article: Kozanhan, M.K., (2022). The Denotation Problematic of the Sea Area Between The Anatolian Coasts and The Balkan Peninsula, *Turkish Journal of Maritime and Marine Science* 8(1): 31-41. doi: 10.52998/trjmms.983754.

ÖZET

Anadolu Sahilleri ile Balkan Yarımadası arasında yer alan deniz alanı, tarihsel süreçte Yunanca; Aigaios Pontos, Pelagos Aigaion, Aigaion Pelagos, ve Türkçe; Bahr-î Sefid, Cezyir-î Bahri Sefid, Adalar arası, Adalar Denizi gibi farklı adlandırmalarla anılmıştır. Bu denizde hâkimiyet kumaya çalışan toplumlar ya da kavimler, hâkimiyet iddiaları gereği bu denizi kendi örf/adetlerine uygun kendine özgü unsurlar vasıtasıyla adlandırmaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Bahse konu deniz, günümüzde “Ege Denizi” olarak isimlendirilmiş ve bu isim Yunanlılar tarafından, Antik Yunan’da mitolojik kahraman Atina kralı Aegeus ile özdeşleştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak coğrafi yerlerin isimlendirilmesinde daha çok etimolojik kökenlerin araştırılması gereklidir. Bu çerçevede konu incelendiğinde “Ege” isminin Helen kültürünün dip kültürü olan Luwi diline ve bu dilin temelinde de Ön-Türkçe’de “akarsu, deniz su örtüsü” anlamına gelen “Ög-Uz, Ög-İz” kelimeleri ile bir dil bağı bulunduğuna ilişkin savlarda bulunmaktadır. Bu çalışmada Ege teriminin; bilimsel çalışmalarda atıfta bulunulan mitolojik isimlendirmeleri tartışılacak, etimolojik çerçevede değerlendirilmesi yapılacak ve Osmanlı’da kullanılan Adalar Denizi, Adalar Arası ifadeleri incelenecektir.

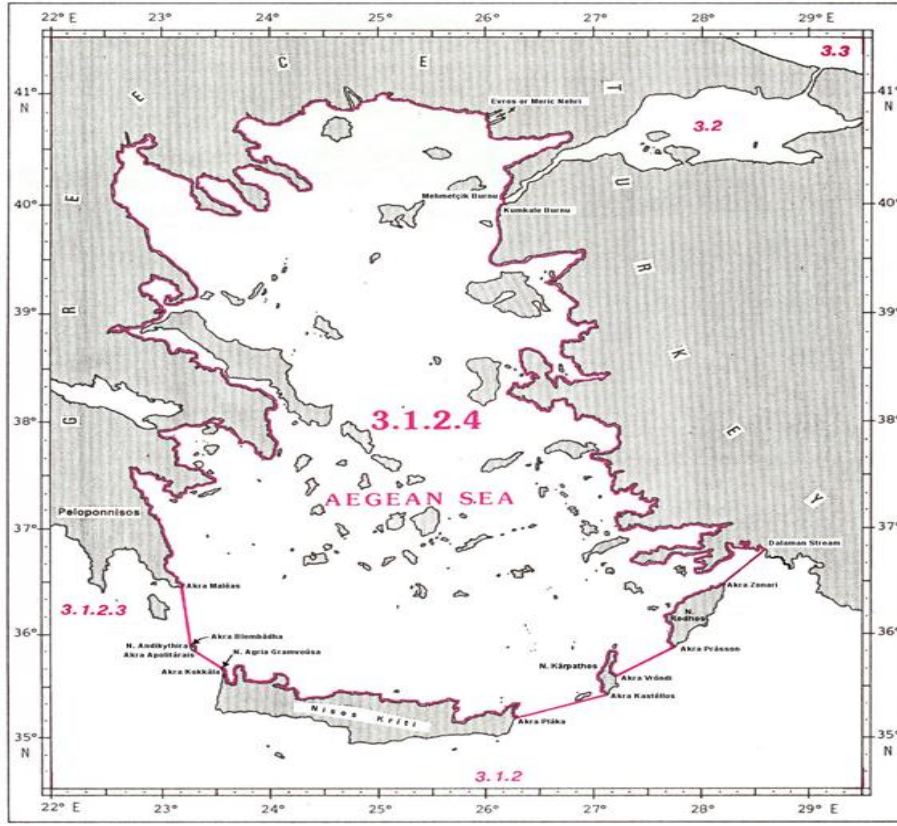
Anahtar Kelimeler: Ege Denizi, Aegeus, Ön-Türkçe, Adalar Denizi, Adalar Arası

1. GİRİŞ

Türkiye ile Balkan Yarımadası arasında yer alan deniz alanı, göllerle kaplı olduğu dördüncü jeolojik zamanda (kuvaterner) tektonizma sonucu çökmenin yaşanması ile oluşmuştur. İstanbul Çubuklu’da konuşlu ve Türk Deniz Kuvvetlerine bağlı, Seyir Hidrografi ve Oşinografi Başkanlığı tarafından hazırlanan deniz haritası incelendiğinde (SHODB, 2020); bu deniz alanı kabaca 35° - 41° Kuzey enlemleri ile 23° - 28° Doğu boylamları arasında bulunan, Türkiye’nin batı kıyıları ile Balkan Yarımadasındaki Yunanistan’ın doğu sahilleri arasında, Doğu Akdeniz’in kuzeye doğru uzantısı olan ve Mora Yarımadasından, güneybatıya doğru sıralanarak bir hilal biçiminde ilerleyen; Çuha (Kitara), Sikliye (Antikitara), Girit, Çobanadası (Kasos), Kerpe (Karpatos), ve Rodos adaları ile ayrılan, irili ufaklı çoğunluğu kayalık ve yaşamsal alanı bulunmayan kayalık/adacıkların bulunduğu, kendisine has özellikleri olan yarı kapalı bir deniz olarak tanımlanabilir.

Anadolu ile Balkan Yarımadası arasında yer alan

denizin sınırı ilk kez, 1928 yılında Uluslararası Hidrografi Başkanlığı’nca hazırlanan SP-23 “Limits of Ocean and Seas” dokümanında belirtilmiştir. 1937 tarihli ikinci ve 1953 tarihli üçüncü versiyonunda, söz konusu deniz sınırları aynı şekilde tanımlanmış ve 1986 yılındaki geliştirilme çalışmaları sonucunda, anılan dokümanın 2002 tarihli 4’üncü versiyonu Uluslararası Hidrografi Başkanlığı’nca yayımlanmıştır. 2002 tarihli dokümanda, önceki versiyonlara göre tek farklı olan husus Mora Yarımadası güney doğusunda yer alan Çuha (Kitara) Adasının, bu deniz kesiminden çıkartılmış olmasıdır (IHO, 2002). Bu çerçevede Şekil 1’de gösterilen bu denizin sınırları; Türkiye ana karasından Dalaman Çayı, Rodos Adası Zonari Burnu, Kerpe (Karpatos) Adası Vrondi Burnu, Kerpe (Karpatos) Adası Kastellos Burnundan Girit Adası Akra burnu, Girit Adası Kokkala Burnundan, Agria Gramvousa Kayalığı üzerinden Sikliye (Antikitara) Adası Apolitarais Burnuna, Sikliye (Antikitara) Adası Blembadha Burnundan, Mora Yarımadası Maleas Burnuna uzanan bir sınır ile Akdeniz’den ayrılmıştır.

Şekil 1. Anadolu ile Balkan Yarımadası Arasında Kalan Deniz'in Sınırı (IHO, 2002)

2. ANADOLU İLE BALKAN YARIMADASI ARASINDAKİ DENİZİN İSİMLENDİRİLME SORUNSALI

Anadolu ile Balkan Yarımadası arasında bulunan deniz, Akdeniz'in büyük bir körfezi konumunda yarı kapalı (Denk, 1999: 53) bir denizdir. Türkiye ve Yunanistan, aynı denize hem karşılıklı hem de bu denizin kuzey tarafında karadan yan sınır olarak komşudur. İki ülkenin hak ve menfaatlerinin bu denizde çatışması da iki ülkenin ilişkilerindeki temel sorunu teşkil etmektedir. Türkiye bu denizin yarı kapalı bir deniz olduğunu ilk defa Yunanistan'a 27 Şubat 1974 tarihinde verdiği nota ile belirtmiş ve bu konudaki tezlerini, baştan beri bu güne kadar sürdürmüştür (Başeren, 2006: 10). Yunanistan, Türkiye ile komşu olduğu bu denizin tamamında hak sahibi olmak amacındadır ve denizin kaynaklarını paylaşmak istememektedir. Bu kapsamda iki devlet arasında yaşanan sorunlar; Karasularının sınırlandırılması, Kıta Sahaneliği, Hava Sahası ve Uçuş Malumat Bölgesi (Flight

Information Region (FIR)) Hattı, Gayri Askeri Statüdeki Adaların Silahlandırılması, Anlaşmalarla Yunanistan'a Devredilmemiş Coğrafi Formasyonlar ile Arama/Kurtarma Sahası ile ilgili sorunlardır. Bununla birlikte bahse konu denizin adlandırılması da başka bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunanistan, siyasi ve politik amaçlarına ulaşmak için kendilerinin geçmişte yaşamış bir medeniyetin devamı olduğunu, coğrafyadaki yer isimlerinin kendi medeniyetinden kaldığı savını kullanarak coğrafyayı sahiplenmeye çabalamaktadır.

2.1. İsimlendirilme Sorunsalına Yunan Bakışı

Yunanlılar tarafından Thalassoloji olarak belirtilen ve Türkçe'ye denizcilik yazım geleneği olarak çevrilen terim çerçevesinde, Eskiçağ'da yaşamış şair Ibykos ve düşünür Pherekydes ve Tregedy yazarlarından Aiskhylos, Anadolu ile Balkan Yarımadası arasında yer alan deniz alanının tanımlanmasına dair ilk bilgilendirmelerde bulunanlardır (Kurul, 2021: 425). Söz konusu bilgilendirmelerde bu deniz;

Ibykos tarafından, Aigaios Pontos: Aigaios Denizi, Pherekydes ve Aiskhylos tarafından, Pelagos Aigaion: Aigaion Denizi biçiminde en erken adlandırma örnekleri olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte Heredots (IV 85) Çanakkale Boğazi'nin Aigaios Pontos ya da Aigaion Pelagos denilen açık bir denizde son bulunduğunu söylemekte, Plinius ise Naturalis Historia (N.H. IV 51) adlı eserinde bu denizin adını, Tenos ile Khios arasında, denizden birden bire fırlamış dişi keçiye benzeyen bir adadan aldığını yazmaktadır (Sevin, 2001: 4).

Bu kapsamda; Helence dil bilgisi kuralları doğrultusunda Aigaion sözcüğünün analizini gerçekleştiren dil bilimciler iki farklı etimolojik tespit ileri sürmektedirler. İlk olarak mevcut sözcük "Aikis" sözcüğüdür. Aikis: keçi, kelimesinden türetilmiş özel bir isimdir ve Pelagos: deniz, derya terimiyle tamlama oluşturmaktadır (Kurul, 2021: 426). Bu tamlama ise genel çerçevede keçi/keçi görünümlü deniz anlamına gelmektedir. İkinci anlatım ise Aigaion sözcüğüdür ve Gaia: yeryüzü, toprak kelimesinden türetilmiş bir sıfattır (Örneğin Eggaion: yeryüzünden ortaya çıkan, yerli anlamında sıfattır). Yunanlılar, anılan sıfatı, Anadolu sahilleri ile Balkan Yarımadası arasında yer alan deniz alanı ile özdeşleştirerek, mitografik bağlamda bu denizin yeryüzünün sürekli ve ezeli (kadim) su kütlelerinden biri olduğunu ve yeryüzü tanrıçası Gaia'nın bedeninden (soyut varlığından) ortaya çıktığını zayıf bir şekilde anlatmaktadırlar (Kurul, 2021: 426). Bir başka Yunan mitolojik anlatımında ise, söz konusu denizin ismini yeryüzü tanrıçası Gaia ile Posedion'un birlikteliğinden doğan çocuklarından birinin adı olan Aigaion'dan alındığı belirtilmektedir. Ancak yukarıda belirtilen mitolojik anlatımla açıklanmaya çalışılan etimolojik önerilerin tam anlamıyla kanıtlanabilir niteliğe sahip olmayıp, yalnızca birer filolojik yorum vasfında olduklarını belirtmek yerinde olacaktır (Sheard, 2011: 35). Anadolu Sahilleri ile Balkan Yarımadası arasında yer alan deniz alanının isimlendirilmesi konusuna kaynaklık eden, mitolojik konuların unsurları da benzer şekilde yukarıda bahsedilen etimolojik savlar kapsamında olduğu gibi temel perspektifte iki anlatımla anılmaktadır. Bu anlatımlardan ilki ve en yaygın kabul göreni,

Atina kentinin efsanevi kralı Aegeus ve Girit Kralı Minos ile ilişkilendirilir. Girit Kralı Minos'un mitolojik öykülerinde tüm Ege havzasına yayılan bir ünü ve etkisi bulunmaktadır. Minos'un efsanevi kişiliği Girit'ten başlayarak Balkan Yarımadası ile Anadolu topraklarında birçok bölgeye ulaşmakta ve farklı öykülerle anılmaktadır. Minos'un Balkan Yarımadasına uzanan öyküleri içinde, Megara Kralı Nisos'u öldürmesi kendi çağında ada dışındaki gücüne bir atıf niteliği taşımaktadır (Gür, 2018: 10). Bunlardan en önemlisi ve hepsinden ötesi Antik Çağ insanının hayal gücünde yer edinen antik dünyada adeta evrenselleşen "labirent söylencesi"dir. Bu mitolojik anlatım, kendi öykülemesi içinde Atina ile Girit arasında yedi kız ve yedi erkek üzerinden gerçekleşen bir anlaşmayla, bir bakıma Girit'in erken dönemlerde Kıta Yunanistan'la ilişkilerine güçlü atıflar yapmaktadır. Bununla birlikte Atina Kralı Aegeus'un oğlu Theseus'u Yunanların gözünde Antik Çağ'da milli bir kahraman hâline getirmekte ve Ege Denizi'nin isimsel kökenini vurgulamaktadır. Bu çerçevede mitolojik anlatımla bezenen, Anadolu sahilleri ile Balkan Yarımadası arasında yer alan denize ismini veren öyküleme kurgusu şu şekilde cereyan etmiştir. Kral Minos'un Girit'te hâkimiyetini sürdürdüğü sırada, Atina'da yapılan olimpiyatlara katılan Minos'un atlet olan oğlunun yarışmalar esnasında öldürülmesi, Atina ile Girit arasındaki ilişkilerin çatışmaya doğru sürüklenmesine sebep olur (Byghan, 2020: 370). Bu sorun, her yıl yedi kız ve yedi erkek Atinalının kurban edilmek üzere Girit'e gönderilmesi ile çözülür. Ancak aradan geçen yıllar içerisinde bu antlaşma oldukça ağır gelir ve Atina Kralı Aegeus her sene gönderdiği yedi kız ve yedi erkek kurbanı artık vermek istemez. Aegeus, Troizen Kralının kızı Aithara'dan olan oğlu Theseus'u, Girit Kralı Minos'u öldürmesi için Girit'e gönderir. Theseus, Girit'e yelken açmadan önce babası Aegeus oğluna bir nasihatte bulunur. Buna göre Theseus görevini tamamlayıp Atina'ya sağ salim dönebilmeyi başarırsa geminin Girit'e yolculuk sırasında donattığı siyah yelkenleri (Antik Yunan'da yaşayan Simonides, yelkenlerin renginin kırmızı olduğunu belirtir.) beyaz yelkenlerle değiştirmesini ister. Böylece Aegeus,

Thesus'un başarılı olduğunu ve sağ salim döndüğünü anlayabilecektir. Thesus, Girit'e gider, Girit Kralı Minos'u yenerek öldürür ve Atina'ya dönüşe geçer. Ancak Thesus, babası Aigeus'un nasihatını unuttur ve siyah yelkenleri kullanarak Atina'ya doğru yaklaşır. Kral Aigeus Atina'nın falezlerinin zirvesinden oğlunun dönüşüne şahitlik edebilmek umuduyla her gün denizi izlemektedir. Aigeus Atina açıklarında Thesus'un gemisini gördüğünde yelkenlerinin siyah renk olduğunu fark eder. Aigeus, Thesus'un savaşta yenildiğini ve hayatını kaybettiğini zanneder. Aigeus, oğlunun acısına dayanamayacağını düşünerek bulunduğu yerden denize kendisini atar¹ ve denizde kaybolur. Böylelikle bölgede yer alan deniz alanı Kral Aigeus'un ismiyle yani Aigeus/Aigeus'un Denizi olarak anılmaya başlar. Bu mitolojik kurgulu anlatım, Balkan Yarımadası ve Anadolu Sahilleri arasında yer alan deniz alanının adlandırılması hususunda yürütülen araştırmalar çerçevesinde günümüze değin aktarılmıştır.

Söz konusu deniz alanının adlandırılmasıyla ilişkili olarak aktarılan bir diğer mitolojik anlatım ise bir Amazon kraliçesinin ismine dayandırılmaktadır. Bu mitolojiye göre bir Amazon grubu Troya Savaşı esnasında liderleri Kraliçe Aige ile birlikte Troyalılara destek vermek için gemileriyle Troya'ya doğru yola çıkarlar. Bu sırada, bahse konu denizde ani bir fırtınaya yakalanırlar ve Kraliçe Aige ile beraberindeki tüm Amazonlar boğularak yaşamlarını yitirirler. Bu mitolojik anlatımda Kral Aigeus anlatısına benzer bir şekilde trajik bir ölümün yaşanması ve deniz alanına karakterin isminin verilmesi ile sonlanmaktadır (Ceccarelli, 2012: 37).

Helenistik döneme gelindiğinde, Anadolu Sahilleri ile Balkan Yarımadası arasında kalan denizin adlandırılmasına dair ilk bulguların, Sophokles'in Aias isimli trgedyası içerisinde Aigean Pelagos olarak geçtiği belirtilmektedir (Kurul, 2021: 429). Yine bu zamanın şairlerinden Euripides, bu deniz alanının adlandırılmasına yönelik yazılarında ve şiirlerinde Aigean Pelagos ibaresine atıf yapmaktadır. Bununla birlikte dönemin vakanüvislerinden Herodotus'un

denizin isimlendirilmesine yönelik olarak Aigaios Pontos (Aigaios Denizi) ibaresine yer verirken, Thukydides ise eserlerinde Aigeon Plagos (Aigeon Denizi) ifadesini kullanmaktadır (Kurul, 2021: 429). Milattan Önce 6'ncı yüzyılda yaşamış Karyanda'lı (Bodrum Yarımadası'nın kuzeyinde lokalizasyonu kesin olarak yapılamamış Karyas kenti) Skylaks'ın Periplus (İskan edilmiş Avrupa, Asya ve Afrika Denizi'nin Çevresindeki Seyr-ü Seferi) adlı coğrafi eserinde, söz konusu denizden Aigaion Plagos (Aigaion Denizi) olarak bahsetmektedir (Arslan, 2012: 239-246). "Helenistik Dönemle birlikte, Anadolu Yarımadası ile Balkan Yarımadası Sahilleri arasında bulunan denizin algılanması ve tanımlanmasının yazılı kayıtlarda oldukça fazla yer aldığı görülmektedir. Bu kayıtların önemli bir kısmı da, ya doğrudan denizcilik odaklı muhtelif metinler ya da dolaylı yoldan denizcilik kültürüyle ilintili kısmi paragraflar biçimindedir." (Kurul, 2021: 430).

Bahse konu deniz alanının adlandırılması çerçevesinde Helenistik Dönem'in en kapsayıcı bilgilendirmeleri, beşeri dünyanın ilk coğrafyacısı olarak bilinen Strabon tarafından sunulmaktadır. Strabon, "Coğrafi Hususlar" başlıklı eserinin neredeyse tamamında, Anadolu Sahilleri ile Balkan Yarımadası arasında yer alan deniz alanını tanımlamak ve meşruiyet kazandırmak amacıyla, Aigaion Pelagos (Αἰγαῖον πέλαγος) tamlamasını kullanmaktadır. Diğer bir ünlü coğrafya bilgini Agathemeros tarafından da, Aigaion Pelagos (Αἰγαῖον πέλαγος) tamlaması teyit edilmektedir. Öyle ki Agathemeros da tıpkı Strabon gibi coğrafi çalışmalarının neredeyse tamamında Aigaion (Αἰγαῖον) sözcüğünü kullanmış ancak bu sözcüğün belirteci olan Pelagos (πέλαγος) kelimesini ise tamlamalara dâhil etmemiştir (Kurul, 2021: 431). Bahse konu denizin isimlendirilmesi ile ilgili olarak, Helenistik Dönem içerisinde ve bu dönemin devamı niteliğinde olan Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde kaleme alınan başka kaynaklarda da Aigaion Pelagos (Αἰγαῖον πέλαγος) ifadesine yer verilmiştir. Böylelikle söz konusu ifade, 17'nci yüzyıl kaynaklarına kadar benzer biçimde

¹ Bazı kaynaklar Atina'da ki Akropolis'in uçurumundan atladığını belirtmektedir. Böyle olması durumunda Kral Aigeus denize düşmemiştir.

kullanılmaya devam etmiş ve günümüzde kullanılan Modern Yunancada da geçerliliğini korumayı sürdürmektedir (Kurul, 2021: 434).

2.2. İsimlendirme Sorunsalına Türk Bakışı

Anadolu Yarımadası ile Balkan Yarımadası Sahilleri arasında kalan deniz alanı, günümüzde kullanılan adı ile Ege Denizi'nin isimlendirme konusu, yukarıda Antik Yunan'dan itibaren incelenmiş ve bahse konu denizin neden Ege Denizi olarak adlandırıldığına yanıt aranmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Yunan bakış açısında söz konusu denizin isimlendirilmesi mitolojiye dayandırılmakta ve etimolojik olarak Yunan dilinden gelen bir söylemle açıklanamamaktadır. Yapılan araştırma ve incelemelerde bu kelimenin Anadolu kültürünün bir mirası ve Proto-Türkçe (Ön-Türkçe)'nin izlerini taşıdığı bazı kaynaklarda ifade edilmiştir (Akarı, 2005: 26).

Ege Denizi olarak bilinen deniz alanının isimlendirilmesi konusunun incelenmesinde, Yunan bakış açısı ile oluşturulan mitolojik savların tamamen uydurma bir hikâyeden ibaret olduğunu, Bilge Umar "Türkiye'deki Tarihsel Adlar" konulu çalışmasında; Aigeus, Aigaion Pelagos (Ege Denizi) adına bir köken ve açıklama getirmek için uydurulmuş destan kişisi olarak belirtmekte (Umar, 1993: 30) ve şöyle devam etmektedir. "Aigeon, Aegonne, Eugonia adlarının kökeni, öz biçimi, Luwi dilinden yada onun yerel ardılı Kapadokya dilinden, Aigana olmalıdır; takı olarak wana/ana ile ina, birbirinin çeşitlemesi olduğu için Aigana, Aigina adının çeşitlemesi olarak yorumlanmaktadır." (Umar, 1993: 30) Kısaca, Umar'ın (1993) çalışmasında belirtildiği gibi, Ege kelimesinin Helen diline Anadolu'da yaşamış önceki kültürden geçtiğini ve etimolojik olarak Helen kültüründe yer almadığını belirtmektedir. Umar'ın (1993) çalışması, Ege kelimesinin anlamı ve bu adlandırmanın nerelerden geldiği konusunda ve özellikle kelimenin etimolojik kökeni hakkında bilgi vermektedir. Bununla birlikte akıllara şu soru gelmektedir. Umar'ın (1993) çalışmasında belirttiği Luwiler kimdir? Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda bulunan Hitit tabletleri tarih sahnesinden silinmiş birçok Anadolu halkı hakkında bilgi edinilmesini sağlamıştır. Anadolu'da yaşayan Luwi'lerin kendi adlarıyla

anılan dilleri olan Luwi dilini konuşan ve Anadolu'da önemli bir uygarlığa sahip topluluk olduğu Hitit tabletlerinde yer almaktadır.

Luwi dilinde, Türkçe ya da Ön Türkçe ad ve yapılar olduğu da yapılan çalışmalar sonucu tespit edilmiştir (Akarı, 2005: 28). Coğrafya isimlerinin, kültürler arasında dillerin belli kurallarını izleyerek devir teslim edile edile günümüze kadar geldiği bilinmektedir. Bu hususta konumuza yakın bir örnek vermek gerekirse, Milattan Önce 10 bin yıllarında ılıman iklimin ve büyük göllerin olduğu Orta Asya'nın kuruması ve çölleşmesi sonucu bölgedeki Türk grupların çevre ülkelere yayılan ve kültürlere etki yapan Ön-Türkler'in Yunanistan'a ilk adını veren olduğu, Yunanistan'ın isimlendirilmesinin de köken olarak Ön-Türklerin kullandığı dile dayandığı yapılan araştırmalarda belirtilmektedir (Yazıcı, 2013: 250). Bu itibarla Ege isimlendirmesinin de Ön Türkçede yer alan; akarsu, deniz, su örtüsü anlamındaki "ÖG-ÜZ", "EG-İZ" kelimesinden geldiği savunulmaktadır (Tarcan, 1998: 27).

Ege kelimesinin kökenlerine inildiğinde, Yunan filolojisi ile açıklanamayan Ege isminin mitolojiye dayandırılmasının nedenleri anlaşılmaktadır. Coğrafyanın adlandırılmasında kullanılan isimlerin kökenlerinde yapılan etimolojik çalışmalar, günümüzde tarihsel sahiplik iddialarının vazgeçilmez bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Ön-Türklerin bir kolu olan Pelasglar'ın Yunanistan Yarımadasında bulunan Attika bölgesine yerleştiklerini ve Pelasg dilinde "Paelak – Su geçidi" anlamına geldiği, Helen dilinde deniz anlamına gelen kelimenin de Pelasg dilindeki "Paelak" dan geçtiği ve "Pelagos" olarak yerleştiği belirtilmektedir." (Tarcan, 1998: 27). Anadolu'daki yer isimlerinin etimolojik incelemesini yapan Bilge Umar'ın çalışmasında da, Anadolu'da kullanılan diğer birçok tarihi isim gibi Ege kelimesinin de, Anadolu'da yaşamış uygarlıkların kullandığı dilden miras kaldığı belirtilmektedir (Umar, 1993: 29). Yine yukarıda bahsedildiği üzere, Ön-Türkçe' de benzer bir ifadenin deniz, akarsu, su örtüsü anlamına gelen "Ög-Üz"ün, Ege Denizi için kullanıldığı ve bunun Antik Yunan döneminde Aegeus şekline dönüşmüş olabileceği düşünülmektedir.

Bu konuda, Çanakkale-Tübingen Troia Vakfının kurucusu ve Truva ile ilgili araştırma, değerlendirme ve yayın çalışmaları yapan, Prof. Dr. H.c. Manfred Osman Korfman tarafından ileri sürülen bulgular, Ön-Türk kültürünün Anadolu'daki yansımaları açısından oldukça önemlidir. Korfman, "Ön-Türk kültürünün karakteristiklerinden olan ateş kültürü varlığının Truva'da da görüldüğünü, Truvalıların ölümlerini yaktığını, Truva Savaşı esnasında Truva Şehri içerisinde Turci'lerin varlığından bahsetmekte ve Truva'nın esas adının Wiluşa olduğunu, Wiluşa ifadesinin, Luwi diline Ön-Türkçe'den geldiğini, anlamının ise "Kutsal Halk Yönetimi" olduğunu belirtmektedir." (Akarı, 2005: 36). Anadolu Kıyıları ile Balkan Yarımadası arasında yer alan deniz alanının isimlendirilmesi konusu başta olmak üzere, Anadolu ve çevre uzantıları içerisinde yer alan coğrafi yerlere verilen isimlerin, etimolojik kökenlerini Anadolu'ya Asya'dan gelmiş olan Ön-Türkler tarafından verilmiş olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, yukarıda değinilen kelimelerin anlamları üzerinden yapılan incelemelerde Helen kültürünün, Anadolu coğrafyası ve yakın çevresi üzerinde mutlak bir hâkimiyeti olduğuna ilişkin bilimsel verilere ulaşılamamıştır. Sadece mitolojik efsaneler kullanılarak, Anadolu ve yakın coğrafyası üzerinde isimlendirmeler yapıldığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma çerçevesinde, Ege Denizi'nin isimlendirilmesine yönelik olarak incelenmesi gereken diğer bir kelime de coğrafi bir tanım olan "Archipelago" dur. Ege Denizi'nde bulunan adaların mevcut varlığının fazlalığı nedeniyle Ege Denizi'nin gerçek adının bu kelimedenden yani "Achipelago" kelimesinden kaynaklanan "Adalar Denizi" olduğunu savunan araştırmacı, yazar ve bilim adamları da vardır ve bu görüşlerini belgelere dayanarak savunmaktadırlar. Ege denizinde bulunan adaların çokluğu nedeniyle bu deniz alanı bazı yabancı ve Türk kaynaklarında "Adalar Denizi" olarak adlandırılmıştır. Uluslararası ölçekte takımadalar ya da adalar grubuna verilen isim olan Achipelago İngilizce' de de aynı şekilde

kullanılmakta, Fransızca' da L'archipel, İtalyanca'da Arcipelago olarak yer almaktadır. Bahse konu kelime tamamen bir coğrafi ifade olan takımadaları belirtmek için kullanılmaktadır ve bir isim olarak anlamlandırılmamalıdır. "The Archipelago" olarak "Adalar Denizi" ise sadece Ege Denizi'ni belirtmek için kullanılan bir ifade değildir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde de The Archipelago olarak adlandırılan bölgeler bulunmaktadır. Örneğin, Finlandiya kara suları içerisinde Botinya Körfezi, Finlandiya Körfezi ve Åland Denizi arasında yer alan ve Baltık Denizi'nin bir parçası/kolu olan deniz, buradaki ada grubu nedeniyle Archipelago olarak adlandırılmıştır (Rytkönen ve Kinossian, 2019: 2).²

Anadolu'ya gelen Türk Boyları, Anadolu'nun en batı ucuna vardıklarında karşılaştıkları büyük deniz ve denizdeki adaların çokluğunu görünce bu denize "Adalar Denizi" adını verirler. Ege Denizi'nin "Adalar Denizi" olarak adlandırılması, bölgede hüküm süren Aydınogulları Beyliği ve Osmanlı kaynaklarında da "Adalar Denizi" veya "Adalar Arası" olarak belirtilmiştir. Bu çerçevede elde bulunan en değerli kaynaklardan biri olan, Piri Reis'in 1519 tarihli Kitab-ı Bahriye'sinde; "Bilmek gerekir ki kim ada arası demekle maruf olan ve kefer taifesi arsu paluga dimeğiyle meşhur olan Cezayir-i tertip üzerine münasip olanı beyan eyledik. Amma bu mahalde lazım olan budur kim Rumili kenarlarının ve Efrenc kenarların beyan iderüz" ifadesini kullanmıştır (Reis, (Haz. Tayyar Arı), 2008: 218). İfadeden de anlaşılacağı üzere "Adalar Arası" olarak belirtilen bölge Ege Denizi'nin olduğu alanı karşılamaktadır. Bahse konu alanın "Adalar Denizi" olarak isimlendirilmesi yabancı kaynaklarda da belirtilmiştir. Nitekim 1570 yılında Abraham Ortelius tarafından yayınlanan "Theatrum Orbis Terrarum" isimli Coğrafya Atlasındaki Anadolu ve Balkanlar kısmını gösteren bölümünde, Ege Denizi üzerinde; "Arci Pelago" yazılıdır (Manners, 2007: 37). Ayrıca, Ortelius'un oluşturduğu bu harita, Faik Sabri Duran'ın Lise Kitapları: Sınıf I, 1938 yılı baskılı "Umumi

² Ayrıca, Yunanistan her ne kadar kendisini bir arşipel devlet olarak tanımlasa da bu 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin (BMDHS) madde 46 gereği mümkün değildir. Çünkü 1982 BMDHS 46'ncı maddenin

a bendi, "Takımada Devleti" ni, bütünüyle bir veya birçok takımadadan oluşan ve başka adaları da ihtiva edebilen bir devlet olarak tanımlamaktadır.

Coğrafya Dersleri” adlı kitabının, 44’üncü sayfasında da verilmiştir (Özey, 1999: 30). Hollandalı Hendrick Doncker’in 1676 yılında bastığı atlasın İtalyanca versiyonunda da Ege Denizi “Archipelago-Adalar Denizi” olarak adlandırılmıştır (Manners, 2007: 116).

1656 tarihli “Tuhfetü’l-Kibar Fi Esfari’l-Bihar” (Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan) adlı eserinde Kâtip Çelebi’de, “Boğaz’dan taşra Rumeli kenarları, Eceovası, İnöz, Kavala, Avanoroz, Lonkoz, Kesendire, Selanik Körfezi, Koloz ve İzdin Körfezleri ve Eğriboz, Atina ve Mora’dan Anadolu ve Menekşe Burnu ki Anadolu’da Tekir Burnu nice ise Rumeli’nde bu dahi öyle köşeler ve güzergâhıdır. Karadan deryaya girip Girid ceziresinin şarkî ve garbî uçları bu iki burunlar önüne mümted olup sâyîr Akdeniz cezîreleri ekser bu ortada vâkî olmuştur. Olecilden bu ortalığa “Adalar Arası” derler.” olarak yazmıştır (Çelebi, 2018: 79).

“Osmanlılar, Balkan Yarımadası ile Anadolu Sahilleri arasındaki deniz alanı için Ege adını hiç kullanmamışlar, önce bu denize yeni bir isim vermeden eski Türk yön isimlendirmesine göre (Özey, 1999: 213)³ “Akdeniz” olarak daha sonra “Adalar Denizi (Bahr-i Sefid)” şeklinde adlandırmışlardır. “Adalar Denizi” sınırlarının, Çanakkale Boğazı girişinden başlayıp Girit Adası’nda son bulduğu Osmanlı coğrafya eserlerinde sıkça belirtilmektedir. Daha kesin bir ifade ile Anadolu ve Rumeli sahilleri ile Girit Adası mesafe “Adalar Denizi” dir ve Rodos’tan aşağısı Akdeniz olarak belirtilmiştir” (Bostan ve Kurumahmut, 2003b: 5). 1259 (Hicri)/1843 tarihli Mekteb-i Bahriye’ de hazırlanan Ege Denizi Haritasında da Ege Denizi’nin, Bahr-i Sefid yani “Adalar Denizi” olarak adlandırıldığı görülmektedir (Bostan ve Kurumahmut, 2003b: 43-44). Mahir Mehdi tarafından yazılan 1898 (1314) tarihli Bedreka-i Zafer Yahud Teselya ve Yenişehir adlı eserde, Kiklat ada grubu tanıtırken, Kiklad, “Adalar Denizinde” ve Mora yarımadasının doğu kıyıları karşısında bulunan birçok büyük, küçük adalardır.” olarak belirtilmektedir (Kodaman, 1993: 85). Bu adlandırma, Osmanlı resmi yazışmalarında da bu şekilde geçmektedir (Bostan ve Karamahmut,

2003a). Yine aynı şekilde, Ali Tefik tarafından 1913 tarihinde kaleme alınmış olan “Memalik-î Osmaniye’nin Coğrafyası adlı kitapta, Ege Denizi’nin adı “Adalar Denizi olarak belirtilmiştir. Ayrıca, 20’nci yüzyıl başlarında basılan Ege Denizi ve adalar trafiği için kaleme alınan rehber kitaplar arasında Bahriye Matbaasında basılan “Bahr-î Sefid Kılavuzu-Adalar Denizi’ne Âid” isimli eserle, Ahmet Râsim’in derlediği “Türkiye Adalar Denizi Kılavuzu, İmroz’dan Marmaris Burnu’na Kadar” isimli çalışmada da Ege Denizi, “Adalar Denizi” olarak isimlendirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulması sonrasında; “Adalar Denizi” ifadesine, Deniz Matbaası tarafından basılan 1930 tarihli “Türk ve Yunan Deniz Harbi Hatıratı ve 1909-1913 Yunan Bahri Tarihi” adlı eserde ve 1931 tarihli “Mükemmel Umumi Atlas’ta rastlanmıştır (Akarı, 2005: 49). Deniz Müzesi Müdürlüğüne 2001 yılında hazırlanan “Türk Deniz Müzesi Harita Kataloğunda da, Ege Denizinin adlandırılmaları ile ilgili tespit edilen bulgular aşağıda olduğu gibidir (Akarı, 2005: 49).

Sayfa 40, 1854 tarihli Fransızca, yapılan adlandırma, Carte De La Meridoinale De L’archipel,

- Sayfa 54, 1860 tarihli İngilizce, yapılan adlandırma, Archipelago,

- Sayfa 70, 1954-1957 tarihli Yunan haritalarından, Yunanistan Selanik Körfezini gösteren harita, yapılan genel adlandırma, Mediterranean,

- Sayfa 100, 1835 tarihli, İngilizce, yapılan adlandırma, Archipelago,

- Sayfa 122, 1863 tarihli, İngilizce, yapılan adlandırma, Archipelago,

- Sayfa 229, Osmanlıca, yapılan adlandırma, Adalar Denizi

- Sayfa 231, 1914-1915 tarihli, Osmanlıca, Bahri sefid (Akdeniz) Adalar Denizi

- Sayfa 245, 1923-1928 tarihli, Osmanlıca, Bahri sefid (Akdeniz) Adalar Denizi

- Sayfa 275, 1930 tarihli, Türkçe (Latin Alfabe ile basılmıştır), İzmir Körfezi ve Sakız Adasını göstermekte ve Adalar Denizi ifadesini kullanmaktadır.

³ Türkler coğrafyayı adlandırırken yönler ve renkler arasında bir ilişki kurmuşlardır. Bu ilişki renklerin bir yönü ifade etmesine dayanır. Türklerin renkleri anlatırken

kullandıkları renkler şu şekildedir; Doğu: Mavi ve yeşil, Batı: Ak, beyaz, Kuzey: Kara, siyah, Güney: Kırmızı, Kızıl.

Ayrıca bahse konu harita kataloğunda toplam sayıları üç adet olan ve üzerinde Ege ifadesi olduğu değerlendirilen haritalara ait bilgiler ise şu şekildedir. Sayfa 409, 1684 tarihli, Fransızca, Avrupa'da Türk İmparatorluğu başlıklı haritada yapılan adlandırma, Archipel, Mer Blanche, Mer Aegee, Sayfa 415, 1662 tarihli, Coğrafi ve Tarihi bilgiler içeren Asya Atlasında yapılan adlandırma, Archipelago Mare Aegeum ve Sayfa 431'de bulunan haritada yapılan adlandırma, Aegean Sea Archipelago, şeklindedir.

Osmanlı, Ege Denizi'ni "Adalar Denizi" şeklindeki isimlendirmiş ve Cumhuriyetin ilanından sonrada hem "Adalar Denizi" hem de nadiren "Ege Denizi" isimlendirmelerinin ikisi birlikte o dönemde kullanılmıştır. Ancak, 6-21 Haziran 1941 tarihleri arasında, Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde gerçekleştirilen Birinci Coğrafya Kurultayında coğrafi bölgelerin isimleri standart hale getirilmiştir. Birinci Coğrafya Kurultayı ile Türkiye coğrafyası ilk defa yedi bölgeye ayrılarak tanımlanmıştır. Birçok alanda terim birliğinin sağlanması ve karışıklığın önlenmesi için yapılan Birinci Coğrafya Kurultayı ile birlikte, Anadolu Yarımadası ile Balkan Yarımadası arasında bulunan "Adalar Denizi" olarak bilinen denizalanı, "Ege Denizi" olarak isimlendirilmiştir. Ege Denizi'nin adlandırılması ile ilgili tarihsel süreç incelendiğinde kökü 5'inci yüzyıl ve öncesine dayanan bir Helen mitolojisi ile anlatılma çabası içerisine girilmiştir. Bu tamamen elde mevcut isimlerin hikâyeler ile açıklanmasına dayandırılmaya çalışılmıştır. Bu alanda tabii olarak en çok anlatılan ve ısrarla savunulanlar sonuç bulmuş ve kabul görmüştür.

3. SONUÇLAR

Anadolu Kıyıları ile Balkan Yarımadası arasında yer alan deniz alanında yaşanan olayların, tarihsel perspektiften bağımsız ve güncel olaylardan ayrı olarak değerlendirilmesi olanaksızdır. Bu denizin adını, Yunan mitolojisinde, oğlunu öldü sanarak kendisini kayalardan atarak intihar eden Atina Kralı Aegeus'tan aldığı iddiaları (Ceccarelli, 2012: 32) da oldukça yavan, bilimsellikten uzak ve efsaneden türetilmiş bir yaklaşımdır. Bu denizin

neden Ege olarak adlandırıldığı ve bu adın nereden geldiği konusu etimolojik açıdan incelendiğinde, Ege kelimesinin, Helen kültürünün dip kültürü Luwi diline ve bu dilin temelinde de Ön-Türkçe "akarsu, deniz su örtüsü" anlamına gelen "Ög-Uz, Ög-İz" kelimeleri ile bir dil bağı bulunduğunu öne süren görüşler de bulunmaktadır (Tarcan, 1998: 27). Anadolu Kıyıları ile Balkan Yarımadası arasındaki denizin isimlendirilmesinde, Ege kelimesinin etimolojik olarak Yunanca ile bir bağı olduğu açıklanamadığından, coğrafyayı sahiplenme gayretleri içerisindeki Yunanlılar tarafından bu husus bir Yunan Kralı ile bağlantılı mitolojik bir hikâyeye dayandırılmıştır. Tarihten günümüze uzanan süreçte, daimi ve dinamik bir etkileşim merkezi kimliğine sahip olan ve çeşitli kültürel unsurları bünyesinde buluşturan Ege Denizi'nin, yukarıda belirtilen mitolojik karakterlerden yola çıkılarak isimlendirilmesi savı bilimsel bir zeminden oldukça uzaktır ve sorgulanmaya müsaittir. Öyle ki Ege Denizi'nin adlandırılmasına kaynaklık ettiği savunulan söz konusu mitolojik karakterler, zaman zaman belirli halklar veya topluluklarca benimsenmemiş olacak ki bu konuda farklı efsaneler de ileri sürülmüştür.

Coğrafya açısından bakıldığında, bu deniz alanına serpilen irili ufaklı pek çok adanın bulunması nedeniyle, Anadolu Yarımadası'na gelen ve batı kıyılarına ulaşan Türk Boyları bu deniz alanını Adalar Denizi olarak adlandırmışlardır (Özey, 2001: 31). Osmanlı Devletinin gelişip güçlenmesi ile bu bölgede hâkimiyet kurması ile Osmanlılar, İstanbul Boğazı'nın kuzeyinden başlayıp, Marmara ve Ege Denizi ile Akdeniz'i kapsayan alana "Bahr-î Sefid" adını vermişlerdir. Osmanlılar bu denizi Akdeniz'den ayrı bir parça olarak görmekten ziyade bir bütün olarak görmüşlerdir. Ancak zaman içinde Osmanlıca kitaplar ile belgelerde Ege Denizi'ni "Adalar Arası" veya "Adalar Denizi" ifadesi ile adlandırmışlardır. Osmanlıca en eski kaynaklardan biri olan Piri Reis'in 1519 tarihli Kitab-ı Bahriyesi ile Katip Çelebi'nin 1656 tarihli, "Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l-Bihar" isimli eserinde Ege Denizi'nin adı olarak "Adalar Arası" ifadesine rastlanılmıştır (Reis, (Haz. Tayyar Arı), 2008: 218; Çelebi, 2018: 79). Bununla birlikte, 1570

yılında Abraham Ortelius tarafından yayınlanan “Theatrum Orbis Terrarum” isimli Coğrafya Atlasında ve Hollandalı Hendrick Doncker’ın 1676 yılında bastığı atlasın İtalyanca versiyonunda Ege Denizi, “Archipelago-Adalar Denizi” olarak adlandırılmıştır. Ege ifadesi, 1941 Haziran ayında Ankara’da düzenlenen 1’inci Coğrafya Kongresinde alınan kararlarla resmi olarak Türkçe’ye dâhil edilmiş ve Anadolu kıyıları ile Balkan Yarımadası arasında yer alan deniz alanı için kullanılmaya başlanmıştır. Bu adlandırmaya mukabil, Osmanlılar yaklaşık olarak 400 yıl hüküm sürdükleri “Ege Denizi”ni “Adalar Denizi” olarak adlandırmış ve Osmanlı resmi belgelerinde de bu deniz alanı “Adalar Denizi” olarak yer almıştır. Bu nedenle, Ege Denizi’nin isimlendirilmesinde “Adalar Denizi” ifadesini Osmanlı’dan kalan bir miras olarak kabul ederek kullanılmasının uygun olacağı var sayılmaktadır.

ESER SAHİPLİĞİ KATKI BEYANI

Murat Kağan KOZANHAN:
Kavramsallaştırma, Yöntem Bilimi, Doğrulama, Şekilsel Analiz, Kaynaklar, Yazım-Orijinal Taslak, Yazım-Gözden Geçirme ve Düzenleme.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazar bu makalenin gerçek, olası veya algılanan çıkar çatışmasına sahip olmadığını beyan etmektedirler.

ETİK KURUL İZİNİ

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

FONLAMA DESTEĞİ

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde enstitülerden veya kurumlardan finansal destek alınmamıştır.

ORCID Numarası

Murat Kağan KOZANHAN:

 <https://orcid.org/0000-0003-1747-4723>

KAYNAKLAR

- Akarı, S. (2005).** *Dil Tarih ve Coğrafya Denkleminde; Ege Denizi'nin Adlandırılma Tarihi ve Ege Kelimesinin Anlamı*, İstanbul, Deniz Basımevi.
- Arslan, M., (2012).** Pseudo-Skylaks: Periplous, *Mediterranean Journal of Humanities*, 2(1): 239-257.
- Başeren, S.H. (2006).** *Ege Sorunları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, Türk Deniz Araştırmaları, Yayın No: 25.
- Bostan, İ., Kurumahmut, A., (2003a).** Trablusgarp ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları, SAEMK, Araştırma Projesi Dizisi 3.
- Bostan, İ., Kurumahmut, A., (2003b).** Harita ve Coğrafya Eserlerine Göre Ege Denizi ve Ege Adaları, SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi 4, Ankara.
- Byghan, Y. (2020).** *Sacred and Mythological Animals*, McFarland, North Carolina.
- Ceccarelli, P., (2012).** Naming The Aegean Sea, *Mediterranean Historical Review* 27 (1): 25-49.
- Çelebi, K. (2018).** *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar*, Ankara, TÜBA.
- Denk, E. (1999).** *Egemenliği Tartışmalı adalar: Karşılaştırmalı bir çalışma*, Ankara.
- Gür, B., (2018).** Girit'in Arkeolojik Mirası ve Söylencesel Geçmişinde Minos Kültürü, *Arkeoloji ve Sanat* 157: 9-24.
- IHO, (2002).** Erişim Tarihi: 28.06.2021, https://legacy.who.int/mtg_docs/com_wg/S-23WG/S-23WG_Misc/Draft_2002/Draft_2002.htm adresinden alınmıştır.
- Kodaman, B. (1993).** *1897 Türk-Yunan Savaşı (Teselya Tarihi)*, Ankara, TTK Yayınları.
- Kurul, E., (2021).** Eskiçağ Thalassografisi Çerçevesinde Ege Denizi Adlandırmaları, *OLBA* 29: 423-444.
- Manners, I. (2007).** European Cartographers and The Ottoman Worlds 1500-1750, Maps from The Collection of O.J. Soprano, The Oriental Institute Museum of The University of Chicago.
- Özey, R. (1999).** *Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya*, Aktif Yayınevi.
- Özey, R., (2001).** Adalar Denizi ve Batı Anadolu Bölgesi Hakkında. *Marmara Coğrafya Dergisi* 3(1): 27-36.
- Reis, P. (2008).** *Piri Reis, Kitab-ı Bahriye*, Ankara, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayınları.

- Rytkönen, P., Kinossian, N. (2019).** *The Baltic Sea Region Archipelagos and Islands: Conditions and Challenges, Baltic Worlds*, Special Edition: Life in the Archipelago.
- Sevin, V. (2001).** *Anadolu Tarihi Coğrafyası I*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sheard, K.M. (2011).** *Llewellyn's complete book of names for pagans, wiccans, witches, druids, heathens, mages, shamans & independent thinkers of all sorts who are curious about names from every place and every time*, Llewellyn Publications.
- SHODB, (2020).** Erişim Tarihi: 25 Haziran 2021, https://www.shodb.gov.tr/shodb_esas/orj/2017_KAT ALOG_ok.pdf adresinden alınmıştır.
- Tarcan, H. (1998).** *Ön-Türk Tarihi*, s.27, İstanbul, Kaynak Yayınları: 243.
- Umar, B. (1993).** *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İkinci Baskı, Ankara, İnkılap Basımevi.
- Yazıcı, H., (2013).** Avrupa Dillerinin Kökeni Ön Türkçe'dir. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* (Kıbrıs Özel Sayısı-II): 243-261.